

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

De grootste blijft op de kleintjes letten

(Mattheüs 18 vs 10)

En nog wel op de vóórpagina... reclame...?

't Schijnt trouwens een slagzin te zijn die 'uit onze kring' stamt.

Maken we nu ook reclame? Als u de boodschap in ieder geval maar meeneemt!

De boodschap van het voor ons liggend tekstgedeelte wordt er goed in samengevat. Het gaat hier om 'de grootste', 'de kleintjes' en 'erop letten'.

De discipelen vragen zich af: wie zal toch wel de grootste zijn in Gods Koninkrijk. Ze denken dan niet aan: de ereplaats, maar aan: de grootste verantwoordelijkheid. Het antwoord van de Here Jezus wijst in die richting. Echter: het is een ander antwoord dan ze kennelijk verwachtten.

Met opzet gebruikt Hij een aanduiding die precies tegenovergesteld is aan wat de discipelen in de vraag lieten doorklinken. Zij vragen: ...het gróófst...? De Here Jezus antwoordt: zie toe dat je niet één van deze kleinen veracht. Wat is de grootste verantwoordelijkheid? Op de kleintjes letten!

De Here Jezus zegt ook hoe dat kan. Wie op de kleintjes wil let-

**DOOR
W. BORGDORFF
DOORN**

ten, wie ze niet wil kwijtraken, die moet onderweg niet zijn eigen tempo aanhouden; dan ben je ze binnen de kortste keren kwijt... nee je moet je aanpassen aan die kleintjes; je moet ook maar klein worden.

Wat de Here Jezus bedoelt maakt Hij zichtbaar door zomaar een kleintje, een kind, midden tussen de discipelen te zetten. En Hij zegt dan: als je niet weer terugkeert naar het kind-zijn, dan vind je je plaats in het Koninkrijk

niet. Je zult weer kind moeten worden.

Kind-zijn... is dat: onschuldig zijn? goedbedoelend? heerlijk spontaan?

De Here Jezus zegt letterlijk: wéér kind worden. Zoals in de gelijkenis van de verloren zoon (Lukas 15). Die jongen hield het bij z'n vader thuis allemaal voor gezien. Hij wilde op eigen benen gaan staan. Weg bij z'n vader om een eigen leven te beginnen; zelf uit te maken wat goed voor hem was. We weten dat het allemaal anders is uitgepakt. Hoe het tot een grote puinhoop werd. In plaats van het leven te vinden verloor hij het. Toen keerde hij terug naar huis, naar het kind-zijn.

Dat betekende niet dat hij zich kinderachtig ging gedragen... nee: hij vond zijn vader terug! Dat betekende allereerst dat er iemand was die z'n armen om hem heen sloeg. Iemand die blij was dat z'n jongen, z'n kind ingezien had dat het zonder z'n vader, op eigen benen niet lukte. Iemand die er voor zorgde, dat zijn leven echt gelukkig werd.

Dat is kind-zijn. Terug bij Vader, op Hem rekenen, alles van Hem verwachten, geen dag zonder Hem kunnen. Als je zó leeft, zo afhankelijk, zo vol verwachting opziet naar de hemelse Vader, dan vind je je plaats in het Koninkrijk.

Dan moet je dus 'klein' willen zijn, je zelfstandigheid opgeven, het 'groot-zijn' maar uit je hoofd zetten, het niet van je zelf verwachten, maar van de Vader in de hemel. De Here Jezus zegt: als je de grootste wilt zijn, als je verantwoordelijkheid wilt dragen, let dan op de kleinen; en dat kun je alleen goed, wanneer je zelf ook klein wordt. Dat je 't goede voorbeeld geeft - en 't verkeerde nalaat.

Wie niet het goede voorbeeld geeft, wie de verkeerde weg opgaat, die legt struikelblokken voor de kleinen neer. Dat is een diepernstig woord van de Here Jezus. Onze manier van leven kan zo gemakkelijk (en ongemerkt) een hindernis vormen voor de kleinen, voor de kinderen. Wie één van deze kleinen

Inhoud

- 201 Ds W. Borgdorff,
De grootste blijft op de
kleintjes letten
- 202 Drs W. Rietkerk,
Atoombewapening
- 202 Ds A. H. Algra,
Pastorale Notities
- 204 D. W. L. Milo.
Waarom een koraalvoor-
spel?
- 204 G. J. Oonk,
Boekbespreking
- 205 Drs H. Algra,
Autisme - (...afwezig en
nadrukkelijk aanwezig)

verleidt... dat geldt voor de ouders, maar niet minder voor de andere 'groten'. Wanneer de volstrekte afhankelijkheid uit ons leven niet valt af te lezen, als bijbellezen en kerkgang er niet zo op aan komen, dan leggen we een struikelblok voor de kinderen.

Het geldt ook voor de gemeente: de grootste verantwoordelijkheid ligt in het letten op 'de kleinen'. Dat stempelt ons persoonlijk leven, maar niet minder ons gemeentelijk leven.

De inrichting van ons gemeentelijk leven, ook van de samenkomsten, zal zo dienen te zijn dat de kleinen zicht kunnen krijgen op de hemelse Vader. Een Vader Die Zijn armen om hen heen slaat, Die laat blijken dat Hij hen, ja juist hen kent.

Aan Jezus Christus is dat ten volle duidelijk geworden. Hij heeft, als Grootste, de Kleinste willen zijn. In Hem is dat woord vlees en bloed geworden. Tot aan het kruis.

Hij wist het: er wordt boven gerapporteerd hoe wij beneden met de kleinen omgaan.

Televisie-kerkdienst

Op zondag 30 juni a.s. zal D.V. de middagkerkdienst van de Ned. Geref. Kerk van Enschede-Nrd worden uitgezonden via de televisie; Hilversum II.

Aanvang 5 uur.

Voorganger: Ds O. Mooiweer.

De gedrukte preek is verkrijgbaar bij het prekenbureau van de Ned. Geref. Kerken, postbus 1201 DA Hilversum; te bestellen per briefkaart met f 1.50 aan postzegels bijgeplakt; of door storting van f 1,50 op nummer 60600 van de Ikon, Hilversum.

Bandjes met opname van de dienst zijn verkrijgbaar tegen kostprijs bij de stichting „De Brug” te Dronten, Lancasterdreef 148, 8251 TD; tel. 03210-3673.

Atoombewapening

Er is een soort windstilte gevallen in de discussies over de atoombewapening. Een voorlopig besluit over de plaatsing van Kruisraketten in ons land is genomen. De definitieve beslissing komt in het najaar, als er op 1 november moet worden vastgesteld of de Russen méér SS-20-raketten hebben geplaatst sinds juni '84. Is deze windstilte in de meningsvorming een stilte vóór de storm?

Informatie

Als dat zo is, dan doen wij er goed aan om deze rustige tijd die bovendien vakantietijd is te gebruiken om ons eens wat grondiger met dit grote probleem bezig te houden. U zult zich afvragen: valt er nog wel wat nieuws over te zeggen? Ik meen van wel – en ben getroffen door het feit dat er over dit vraagstuk van de atoombewapening in de Engels-talige evangelische wereld een aantal nieuwe boeken verschenen die ik u van harte kan aanbevelen. Het doel van dit artikel is dan ook allereerst informatief, met als neven doel u uit een zekere apathie te doen ontwakken als het om een zó belangrijk en knellend probleem gaat.

Boeken

Laat mij u eerst de boeken noemen die ik op een toernee door Australië tegen kwam: „Peace in our time” van David Atkinson. „Pacifism and war” van Oliver Barclay (e.a.). „Issues facing christians today” van John Stott. „Peace and justice” van Jerram Barrs. „Nucleair holocaust and Christian Hope” van R. Sider. Ik weet wel dat u niet allen in staat zult zijn deze boeken te lezen – alleen al om de taal – en daarom zal ik de voornaamste gedachten hieruit weergeven. Deze boeken zijn namelijk niet geschreven voor een academisch gehoor maar voor de gewone man, en de schrijvers zijn geen van allen professor of specialist in hun gebied, maar leidinggevende jeugdwerkers en predikanten in de bredere evangelische wereld.

Twee stromingen

Wij treffen in deze bredere evangelische wereld twee stromingen aan in de meningsvorming ten aanzien van de atoombewapening:

1. de mennonitische traditie van pacifisme;
2. de calvinistische of reformatische traditie die werkt met de theorie van de rechtvaardige oorlog.

In het boek van Olivier Barclay komen velen uit de eerstgenoemde

DOOR W. G. RIETKERK UTRECHT

de traditie aan het woord en internationaal is het vooral Ronald Sider die zich tot hun spreekbuis gemaakt heeft. Buiten Nederland is Menno Simons bekender en invloedrijker dan daarbinnen. Dat komt omdat de emigrantenlanden van ouds toevluchtsoord waren voor de vaak vervolgte mennonieten of anabaptisten. Zij hebben een visie op het Koninkrijk van God als een werkelijkheid die volledig dwars staat op de onze. Het Koninkrijk van

God, dat Jezus gebracht heeft is radicaal anders. Onze sociale en politieke wereld zal totaal verdwijnen als het rijk van Christus doorbreekt. Daarom mogen christenen geen medeverantwoordelijkheid dragen met de overheid die deze wereld bestuurt met de vleselijke wapens van kanon en raket. Die wereldmijding is ook breder kenmerkend voor deze groep christenen. Vanuit die achtergrond ligt een radicale afwijzing van de atoombewapening helemaal voor de hand. Uit de Schrift wordt hier altijd de bergrede naar voren geschoven en wordt het N.T. van het O.T. losgemaakt (liefde t.o. gerechtigheid).

De rechtvaardige oorlog

In de reformatische traditie heeft men altijd verder gewerkt aan de leer van Augustinus t.a.v. de rechtvaardige oorlog. De Reformatoren zeiden: het Koninkrijk van God bestaat uit een vernieuwing – en verheerlijking van deze aarde. Er is een continuïteit en christenen mogen meewerken in hun cultuuroppdracht aan de ontplooiing van deze wereld als een zinvolle en ontsluitende arbeid, die waar het gebeurt tot eer van God ook

in de toekomstige eeuw vrucht zal dragen.

Op die basis waren zij bereid tot het dragen van medeverantwoordelijkheid ook in een gebroken en geschonden wereld. In Romeinen 13 en het O.T. vonden zij de basis voor hun visie op zelfs de mogelijkheid van het voeren van een oorlog: Augustinus zei: alleen als het is voor een rechtvaardig doel, als ze wordt gevoerd door het wettige gezag, als de manier waarop eerlijk is en fair. Bij de formulering van regels om vooral dit laatste uit te werken valt het op dat Augustinus met grote klem benadrukt dat daarom het gebruik van onnodig geweld verworpen moet worden, beloften ook aan een vijand moeten worden nagekomen (!), wraakoefeningen, massamoord en wrede daden moeten worden afgewezen. Calvijn dacht daar niet anders over.

Totaal omdenken?

Het ligt voor de hand, dat deze leer van de rechtvaardige oorlog in al deze boeken midden in het centrum van de discussie staat. Want hoe volkomen naïef lijken al die regels te zijn na de wrede daden van de twee laatste we-

Pastorale notities

DOOR A. H. ALGRA MAASSLUIS

kindertjes, die met elkaar speelden. Batoe zelf bleef afzijdig, en soms leek het erop alsof hij vijandig werd. Totdat hij op advies van een paar gelovige Dajaks een teken vroeg van God: als Dié zijn rijstveld bewaken zou tegen de apen, wanneer hij in de kerk zat, dan zou dit voor hem het teken zijn dat de God van de Hollanders ook de God der Dajaks was. En de Here joeg 's zondags de apen weg van Batoe's ladang. Toen sloot hij zich bij de gemeente aan. In latere jaren was er een terugval in het heidendom, maar liet op zijn einde. Mijn vrouw en ik kregen een brief van ds Arend van Essen, die consul is van de gemeente in Raeng. Hij is zendeling van de Geref. Kerk (vrijgemaakt) in Drachten-Z.O., en toen hij van zijn reis naar Raeng weer thuisgekomen was, in Sintagi, schreef hij meteen een brief: „De Here heeft op 4 juni j.l. de panglima Batu uit zijn lijden verlost ... ik

kwam op die dag in zijn huis en schrok van de toestand van de oude baas, hij was haast onherkenbaar, maar helder van geest ... ik las hem vóór 2 Kor. 4 en 5 en zong uit psalm 103, gelijk het gras is ons leven; na mijn gebed antwoordde hij met luide stem Amen ... ik was nog maar kort de deur weer uit of hij stierf. Het is een christelijk sterven geweest van een man die op het laatst duidelijk gekozen heeft. De dukun (priester-tovenaar, A.) wilde hij er niet bij hebben al drongen sommige kinderen er op aan. Op 5 juni, om twaalf uur 's middags is hij begraven; ik heb dat van het begin tot het eind meegemaakt. Nog eens 2 Kor. 4 en 5 gelezen. Op het houten grafkruis stond als jaar van geboorte 1909 en dat komt aardig overeen met wat u verteld hebt”.

Soms wordt gezegd: het leven hangt van toevalligheden aan elkaar. Een dag of wat voordat we deze brief kregen, had het boekje over Batoe op de huiskamertafel gelegen, want één van onze kinderen wilde het lezen. Je bent dan weer eventjes met zo'n geschiedenis bezig en mijn vrouw zei: wat zou ik graag weten hoe het nu met Batoe is. Meteen was daar die brief. Zo kan een overlijdensbericht je nog goed doen. Als het verhaal van een overwinning vertelt.

reldoorlogen! Hoe onmogelijk is het in een moderne oorlog om gewelduitoefening totaal te beperken! Vooral geldt hier de hoofdvraag: is er nu niet met het ontstaan van de nucleaire bewapening een totaal en ook principieel nieuwe tijd aangebroken die een verandering van deze reformatorische traditie afdwingt?

Feiten

Vóór we die vraag beantwoorden doen we er goed aan om bepaalde feiten nog even opnieuw de revue te laten passeren: Op Hiroshima viel een bom van 13 kg t.n.t. en doodde 70.000 mensen. Eén polaris-raket heeft een bom van 660 kg t.n.t. (50 maal „Hiroshima”). Op één duikboot van de V.S. staan 16 van deze raketten op scherp. De V.S. heeft meer dan 100 duikboten, de U.S.S.R. ligt niet veel achter. Op het gebied van de intercontinentale raketten is de destructieve kracht nog veel groter. In ieder geval hebben zowel de U.S.A. als de U.S.S.R. ieder voor zich meer dan 1000 raketten die koppen hebben met 'n meervoudige kernlading – ieder voor zich met een vernietigende kracht, die vele honderden malen die van Hiroshima overtreft. Dan zijn er nog de kleinere raketten, waar nu zoveel over te doen is, omdat zij een atoomlading op korte afstand kunnen overbrengen (zoals de SS-20 en de Kruisraket) en ik heb het dan nog niet gehad over de bommenwerpers enz.

Nucleair pacifisme?

Wie deze feiten op zich in laat werken wordt door vragen besprongen. Als dit arsenaal ontbrandt is het niet mogelijk dat leven op aarde voortgaat. Maar was het de Here er nu niet juist om begonnen – bij de instelling van het zwaard van de overheid in Genesis 9 – om leven op aarde te preservareren – te doen voortbestaan – zodat God de tijd krijgt om ze te verlossen...? Dat is de kernvraag van David Atkinson. Hij neemt zijn uitgangspunt in het Noachitisch verbond. Dat is een verbond dat zorgt voor nood-voorzieningen zodat leven op aarde ondanks de zonde mogelijk blijft. Daarvoor is de ijzeren vuist van de overheid ingesteld. Maar als er niets meer overblijft om te preservareren (hij gebruikt die Engelse term: to preserve) dan is daarmee de activiteit van iedere overheid, die tot ondergang van de aarde leidt, veroordeeld. Van hieruit komt hij – zonder mennoniet te zijn – tot een standpunt van nucleair passivisme. Lijnrecht hiertegenover zegt Jerram Barrs dat een christen niet behoort te zien op dat wat de uiteindelijke eventuele gevolgen zijn van een in zich

rechtvaardig optreden. Als de overheid de gerechtigheid van God moet doen gelden – tot straf voor de boosdoener – en het blijkt dat er maar één methode is om de grote internationale boosdoener onder controle te houden, n.l. door een atoomvuist – dan moeten wij dit risico in het geloof nemen en de uitslag aan God overlaten.

Kernprobleem

Wij raken hier het probleem wat de discussie over dit onderwerp zo moeilijk maakt, n.l. de verstrengeling van politieke en morele argumenten.

Atkinson en Stott zeggen in hun boeken terecht dat deze massavernietigingswapenen op morele gronden radicaal afgewezen moeten worden. Ze mogen niet bestaan en zijn per definitie een overtreding van het gebod van God en de regels van een rechtvaardige oorlog in Augustijnse traditie. Atkinson gaat op deze lijn verder en zegt: maar als je ze niet mag hebben, mag je er ook niet mee dreigen want dat is even immoreel.

Hier komt Stott tot een ander standpunt. Hij erkent de morele afwijzing maar komt dan met de politieke realiteit. Intussen zijn ze er en wie ze eenzijdig wil afschaffen, vergroot het gevaar van een instabiele en dus meer explosieve relatie tussen de grootmachten. Er moet dus zo snel mogelijk worden afgebouwd en intussen móét je er wel mee dreigen. Hier ligt voor mij het kernprobleem: hoe voorkom ik dat ik in dit vraagstuk schizofreen wordt?

Thielicke

Deze bekende Duitse theoloog heeft een overweging aangedragen die mij een klein beetje in deze tweespalt geholpen heeft. (Ethiek des politichen, p. 586 e.v.). Hij zegt: inderdaad is het gebruik van zulke wapenen ongeoorloofd – en dus ook het maken ervan – en dus ook het dreigen ermee. Alleen: wij hebben ze. En is het hebben ervan immoreel? Zelfs als wij ze ontmantelen houden wij toch de know-how (de kennis die ons in staat stelt ze te maken). Het hebben ervan is niet immoreel stelt Thielicke, zolang wij duidelijk zeggen dat wij ze niet gebruiken. Ja, maar, zeggen dan de politici – dan verzwakken wij onze positie zodanig ten opzichte van het communisme dat wij oproepen wat wij willen bestrijden, n.l. werelddictatuur onder een nucleaire vuist. Op dit punt komt Thielicke met zijn psychologisch tegenargument: neen zegt hij – dat is niet waar want de afschrikwekkende kracht van dit wapen ligt niet in wat ik zeg dat ik er

al dan niet mee doe, maar in wat de vijand *denkt*, dat ik er ongeacht al mijn verklaringen mee zal gaan doen. De vijand zal daarbij zijn eigen innerlijke overwegingen (en die zijn rücksichtslos) ook op mij projecteren. Stel je voor – zo zegt T. – dat twee gezwoeren vijanden op een kwaad moment met een geladen pistool tegenover elkaar komen te staan, gericht... zij weten: als de een de trekker overhaalt, doet de ander het ook en zijn zij beiden dood. Dat noopt hen tot een afspraak. „Als wij tot tien tellen dan werpen wij tegelijk bij de tiende tel het wapen uit het raam!” Wat gebeurt er bij de tiende tel. De een denkt van de ander: hij doet het toch niet – en beide houden het wapen in de hand. Zij projecteren in elkaar hun eigen gedachten. Zo is het ook in het groot. Het hebben van atoomwapens (of de kennis ervan) is onvermijdelijk – maar wij kunnen rustig verklaren ze nooit en te nimmer te gebruiken – de afschrikwekkende kracht blijft er niet minder om en moreel staan wij er veel beter voor.

Suggesties

Definitief is deze oplossing niet: het voorbeeld van Thielicke laat al zien waar het aan schort – er is een basis-wantrouwen t.o. elkaar tussen de twee grootmachten. Of dat te veranderen is zonder dat de Russische wereldoverheersingsdoctrine verandert is de

Redaktie

Ir. A. Biersteker
T. Hoekstra
Drs. H. de Jong
Drs. P. van Kampen
Mr. dr. J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds. K. Muller
Ds. E. R. Postma

Adres van de Redaktie:

Ds. K. Muller, Dovenetel 45,
8446 SH Heerenveen
Tel. 05130-20476

Kerknieuws / Uit breder kring

M. J. F. van der Wal
Brugakker 60-17
3704 RA Zeist
Tel. 03404-61525

vraag – Toch is veel wantrouwen misplaatst.

Tegelijk moeten wij niet verflauwen in de strijd om dit waanzinnige potentieel aan beide zijden terug te dringen – en het feit dat er zo'n grote overkill is maakt het mogelijk om hierbij risico-loos een eerste stap te doen.

Tenslotte: zolang dit niet tot een reële verzwakking leidt in het bondgenootschap lijkt mij zo'n eerste stap mogelijk door te blijven vechten tegen de plaatsing van de Kruisraketten.

Ik zie nu: een artikel is toch veel te kort om dit alles wat breder uit te werken. Wie weet geeft de redaktie mij nog eens een kans om op deze vragen breder in te gaan.

Levenswensverklaring

De laatste tijd worden we nogal eens opgeschrikt door berichten waarin sprake is van euthanasiepraktijken. Bepaalde artsen zijn de mening toegedaan dat het leven van sommige 'ongeneeslijk' zieke patiënten niet meer als zinvol mag worden beschouwd. Dit geldt met name voor zwaar lichamelijk en verstandelijk gehandicapten, demente bejaarden en patiënten die in coma verkeren. Dat het niet om een incident gaat maar om een ernstige ontwikkeling binnen onze samenleving mag duidelijk zijn uit een recente publikatie dat er jaarlijks ± 6000 mensenlevens door euthanasie worden beëindigd.

Deze gedachte en praktijk gaan in tegen de Bijbelse boodschap dat God de Schepper en Onderhouder is van het leven en *ieder* mensenleven dus waarde heeft en zinvol is. Artsen mogen dan ook géén handelingen verrichten of aan anderen vragen te verrichten, die ten doel hebben een eind te maken aan een mensenleven. Voor de patiënt betekent dit, dat hij recht heeft op bescherming van zijn leven, ook als hij zijn wil niet meer kenbaar kan maken.

Voor Stichting Schuilplaats zijn dit redenen geweest om een levenswensverklaring te ontwikkelen en uit te geven. In deze levenswensverklaring, waarvan een duplicaat bestemd is voor de huisarts en een familielid of kennis, vraagt iemand aan allen die bij zijn behandeling, verpleging of verzorging betrokken zijn, of zullen worden, te handelen overeenkomstig zijn levenswens en levensovertuiging. Het is een rechtsgeldige verklaring bedoeld om: de angst, die er door de huidige ontwikkelingen mogelijk is ontstaan, weg te nemen, zodat de patiënt zich met vertrouwen binnen de huidige gezondheidszorg, ongeacht zijn lichamelijke en/of geestelijke toestand kan laten behandelen. Zo'n verklaring kan rust betekenen voor zowel arts als patiënt. Deze levenswensverklaring is uitgegeven door Stichting Schuilplaats, postbus 7, 3900 AA Veenendaal en te bestellen door donateurs à f 5,- per verklaring en voor overigen à f 15,- per verklaring door overschrijving per bank nr. 393311988 of giro 1341400 onder vermelding 'levenswensverklaring'.

Waarom een koraalvoorspel?

We zijn er allemaal mee vertrouwd dat – wanneer in de kerk een psalm of lied wordt opgegeven – de organist een voorpel speelt. Wat is de betekenis van zo'n koraalinleiding eigenlijk? Is dat een tijdsvulling, om de zangers in staat te stellen de betreffende psalm op te zoeken? Is het een eeuwenoude traditie? Of is het koraalvoorspel functioneel, onderdeel van de eredienst, en dus aller aandacht waard?

Op alle drie vragen past een positief antwoord en wel in opklimmende mate. De reeds genoemde Constantijn Huygens bepleitte een koraalvoorspel: „om niet alleen de stemmen der gemeente, maar ook de harten der gelovigen voor te bereiden op de aanstaande heilige woorden”. Is dat niet mooi gezegd? Natuurlijk moeten de kerkgangers, ook de langzame, de opgegeven psalm rustig kunnen opzoeken; de tekst doorlopen en herkennen, en onderwijl zich de melodie inprenten. Dit eeuwenoude gebruik dateert van 1637 en kan nog steeds nuttig zijn.

Ja, nuttig is een koraalinleiding; zeker wanneer daaraan de nodige aandacht wordt geschonken.

De organist, die naar wij hopen lang vooraf zijn liturgie-briefje ontving, heeft de tekst en de melodie van elk lied grondig bestudeerd. Het is immers zijn taak *de harten der kerkgangers voor te bereiden* op de aanstaande heilige woorden. Dat kan niet zonder zichzelf voor te bereiden. Nu, dan heeft hij de toonhoogte gekozen, die bij de tekst en zijn gemeente past: voor een boetelied past geen hoge toon, maar voor een lofzang zelfs een „verhoogde toon”. Ook denkt hij zich het tempo in: voor een gebed neemt hij een rustige tijdmaat, die overeenkomt met de eerbied, welke in de harten leeft; voor een bekende lofzang een iets frisser tempo, *samenhangend* met een ietwat versnelde polsslagen.

De organist doet nog meer. Hij geeft in zijn voorspel als het ware een *samenvatting van de tekst*. De rust, die van het ene lied uitgaat, wordt weergegeven in klassieke gronddrieklanken. De spanning, welke een andere psalm uitdrukt, vindt haar weergave in meer samengestelde accoorden en stemvoeringen. De klacht, waarvan een kerklied kan spreken, wordt gekleurd met mineuraccorden, verlaagde intervallen en een trager tempo. De jubel, welke in veel psalmen de boventoon voert, kan met stralende accoorden of juichende stemmen worden geschilderd. Zo wordt de stemming van de psalm de gemeente aangereikt. Zo worden de harten der gelovigen voorbereid op wat ze gaan zingen.

DOOR
D. W. L. MILO
DALMALLY

En dan de vorm van het voorspel. In de Angelsaksische landen speelt het orgel een ondergeschikte rol; daar is het eigenlijk een verlengstuk van het kerk-

koor. Dat koor draagt de samenhang. In zulk een situatie heeft het orgel zich te beperken tot het meest elementaire gegeven: het aanreiken van de toonhoogte en het tempo. Dit gebeurt dan ook door het spelen van de eerste regel, of de eerste twee regels, of de eerste en de laatste regel van het lied.

In de Nederlandse kerken, waar gewoonlijk geen kerkkoor beschikbaar is, krijgt het orgel een belangrijke rol. Toch doen onze organisten wellicht goed, iets elementairs van hun overzeese collega's over te nemen. Namelijk dat hun voorspel in de eerste plaats *de melodie* der psalm in

herinnering brengt: door een of twee beginregels, of de eerste en de laatste regel te spelen. Dat kan in simpele vierstemmige zetting, maar ook in een kunstvorm. Voor een onbekend lied kan natuurlijk de hele melodie duidelijk verstaanbaar worden voorgespeeld; het maakt de gemeente ermee vertrouwd. Voor een zeer bekend lied kan een fugato goede diensten bewijzen. Een fugato is een korte orgelvorm, waarbij het thema enkele keren, door diverse stemmen, graag op diverse toonhoogten, wordt aangereikt. Het is alsof elke koorstem zijn inzet krijgt aangegeven en wanneer de onderscheidene stemmen elkaar hebben begroet vinden ze elkaar in een gemeenschappelijk slotaccoord, dat de gemeente op de juiste inzet plaatst.

Boekbespreking

Leo van der Tas,
Overleven in Dachau
Uitgeverij Kok, Kampen, 1985

Over het kamp Dachau, één van de oudste in Hitler-Duitsland, is al veel geschreven. Ook door ex-gevangenen, die daar kortere of langere tijd verbleven. Toen ik het boek van Van der Tas in handen kreeg, was eigenlijk mijn eerste gedachte: Al wéér een boek over kampervaringen? Wie zit daar nu eigenlijk op te wachten? Valt er nog wat toe te voegen aan wat anderen al schreven? Ik denk dan bij voorbeeld aan mensen als ds Overduin, ds Knoop, Floris Bakels en anderen. Toen ik er echter in begon te lezen, raakte ik toch geboeid door het verhaal van de voorzitter van de Stichting Vriendenkring van Oud-Dachau'ers en las het vervolgens in één ruk uit. De schrijver zegt in zijn inleiding, dat anderen er op aandringen zijn belevenissen te vertellen. En dat heeft hij pas in 1985 gedaan, met grote aarzeling en zonder enige pretentie. Ik heb het geprobeerd, zegt hij ergens. Misschien is het dat juist, wat zijn verhaal zo boeiend maakt. Hij schrijft vooral over mensen, die hij in deze verschrikkelijke oorden ontmoette en aan wie hij zoveel te danken had.

Daar zijn zeer karaktervolle mensen bij, soms ook zeer tragische figuren. Strikt genomen klopt de titel van het boek niet helemaal. In het eigenlijke hoofdkamp Dachau verbleef hij slechts kort.

De eerste hoofdstukken zijn gewijd aan zijn rol in het verzet, zijn arrestatie, zijn verblijf in het Oranje-Hotel in Scheveningen, het kamp Vught. Daarna belandt hij, na een kort verblijf in Dachau in een kamp in de Vogezen, vlak bij het beruchte kamp Natzweiler. Vervolgens komt hij terecht in een zgn. Aussen-Kommando van Dachau en weet tenslotte vlak voor het einde van de oorlog te ontvluchten.

Het boek is opgedragen aan dr R. J. Dam, rector van het Gereformeerd Gymnasium in Kampen, die voor de in Duitsland geboren weesjongen een vaderrol vervulde en trouwens ook in het verzet actief was.

Dat de schrijver zelf gereformeerd is opgevoed, blijkt voor hem in deze moeilijke tijd een grote steun geweest te zijn. Zo af en toe, zo heel terloops, laat hij merken, wat het christelijk geloof in deze donkere periode van zijn leven voor hem betekende. Van der Tas is ook eerlijk. Dat blijkt in het hoofdstuk, wat hij noemde: Mijn beste vijand. Het is een wat oudere Duitse officier van de luchtmacht, die bij hem komt, als hij als „Sanitäter”, een soort EHBO'er, werkzaam is bij

een spoorwegtunnel in de Vogezen, waar vliegtuigmotoren werden vervaardigd. Hij heeft pijnlijke voeten, maar naar later blijkt heeft hij andere problemen. Hij zoekt de vriendschap van een verachte kampgevangene. Als ze elkaar voor het laatst ontmoeten, probeert hij zijn houding te verklaren. Hij zegt opeens: Ik zal je iets over mijzelf vertellen. We hadden één zoon. Hij is vermist aan het Oostfront. En hij leek erg op jou: Ik heb de hoop opgegeven hem ooit weer te zien. Ik heb niemand meer. Mijn huis in Keulen is gebombardeerd en mijn vrouw is daarbij omgekomen. Voor mij is het afgelopen...” Van der Tas zegt nu de eenzaamheid van deze man te begrijpen, maar zegt er óók bij, dat hij op dat moment de genegenheid van deze officier niet kon verdragen. Omdat er alleen maar plaats was voor woede en afkeer om wat hem en zoveel anderen werd aangedaan. Zo worden in dit boek ook andere mensen beschreven, mensen die boven zichzelf uitgroeiden, waar anderen zich aan vastklampen en menselijkerwijs gesproken ervoor zorgden, dat men de kampen overleefde. Daarom is het toch geen overbodig boek. Ook dit verhaal zal er naar ik hoop voor zorgen, dat we het niet vergeten. „Want”, zo eindigt Van der Tas zijn inleiding: „de prijs, die werd betaald voor vrijheid en recht was hoog.”

G. J. Oonk, Heerenveen

Veel psalmwijzen verdragen ook een canonische behandeling goed. Psalmwijzen zijn zo kneedbaar als was. Wanneer bijvoorbeeld een melodie in extenso gespeeld wordt en (als door een schaduw) op de voet wordt gevolgd door eenzelfde melodie, nu een octaaf (of andere interval) hoger of lager, dan wordt het effect verdubbeld. Zoals sommige reclames met hun schaduwletters diepe indruk maken, zo is een melodie in canon sterk suggestief. De canon brengt een „tweede getuige” ten tonele. waardoor deze zaak buiten twijfel gesteld wordt. Ook wie niet muzikaal gevormd is neemt dit onbewust op.

Intussen zal het duidelijk zijn, dat de organist niet maar een „stukkie” speelt – maar de gemeente een psalm, een lied, aanreikt. Wie op dat ogenblik nog niet weet hoe hij moet inzetten, of welke wijs er gezongen gaat worden, heeft zijn aandeel in de kerkzang verspeeld. En heeft de organist werkelijk vooraf een „stukkie” gespeeld, dat met de zang geen verband hield, dan heeft vooral hij zijn aandeel in de gemeentezang verspeeld.

—o—

Tegenover de koraalinleiding staat de *koraalafsluiting*. Deze is de symmetrische tegenhanger van de eerste en helpt de lijst vormen, waarin de zang wordt gevat.

Weer geldt als uitgangspunt het eenvoudigste gegeven, dat van de koorzang wordt afgeleid: de lang-aangehouden slottoon. Zo schreven het de oudste kerkboeken trouwens. Heeft de gemeente geen lange adem, dan kan de organist een slotaccoord aanhouden. In de Schotse liturgie (en wees nu niet bang dat ik kwalijke ideeën van buitenlandse oorsprong introduceer: de contacten van onze vaders met de Schotse kerken hebben de Nederlandse kerken veel winst opgeleverd) – in de Schotse liturgie wordt elk lied, elke psalm, elke parafrase, afgesloten met een „plagale cadens”. Een plagale cadens wordt gevormd door de eerste toontrap (waarop het lied sloot), gevolgd door de drieklank op de vierde toontrap en afgesloten door wederom de eerste toontrap. Dat klinkt ingewikkelder dan het is, Zie maar naar het voorbeeld:

In Schotland hebben we die plagale cadens, waarop 'amen' gezongen wordt, beperkt tot de psalmen en parafrasen. Bij de hymns wordt die weggelaten, om een dode sleur te voorkomen. Niettemin zingen Schotten de cadens, als die gespeeld wordt, tot de laatste tel met 'a-men' mee.

Een organist kan meer doen. Hij kan natuurlijk een breed slotaccoord geven. Maar hij kan ook een simpele tot kunstzinnige slotcadens leveren. Hij kan bij voorkeur, terwijl hij de slotnoot in het pedaal vasthoudt, in de bovenstem(men) een samenvattend motief geven, bijvoorbeeld een herhaling van de slotregel. Ps. 36 biedt zulk een herhaling. Daarbij kan dat motief zelfs in een contrasterende toontrap staan, zodat de „plagale cadens” wordt ingebouwd, zie ps. 135. En de herhaling van de inzet vindt u bij ps. 34.

Maar in al deze gevallen geldt: deze afsluiting mag geen nieuw orgelstuk worden, is slechts de afsluiting van het loffer der gemeente.

Autisme

...afwezig en nadrukkelijk aanwezig...

Sinds de Amerikaanse psychiater Leo Kanner in 1943 als eerste een wetenschappelijke publikatie over autistische kinderen schreef, is er heel wat gediskussieerd over deze - nog steeds raadselachtige - stoornis. En ook in de tachtiger jaren is de strijd over de oorzaken van het autisme niet gestreden. Pers, radio en televisie komen van tijd tot tijd met opzienbarende verhalen over autistische kinderen die zouden zijn genezen. Ouders worden heen en weer geslingerd tussen hoop en wanhoop. In dit nummer van „Opbouw” enige informatie over deze contactstoornis, die zich al op heel jonge leeftijd openbaart.

Autisme op het eerste gezicht

Autisme komt van het latijnse woord 'autos' dat 'zelf' betekent. Autistische kinderen leven „op zichzelf”, ze zijn in zichzelf gekeerd. Naar schatting komt dit ziektebeeld bij 3 à 4 op de 10.000 kinderen voor (0,03%); meestal zijn het jongens.

Er bestaan veel gedragskenmerken, die typerend zijn voor het autistische beeld. Datgene wat het meest in het oog springt (en ook veel ouders het eerste opvalt) is de 'contactstoornis'. Het eerste oogcontact, de eerste gerichte glimlach (waar iedere ouder op zit te wachten) komt niet tot stand. Het kind is soms net een lappenpop; ook kan het zich heel stijf houden. Het steekt de handen niet uit naar zijn ouders, het glimlacht niet naar hen, het kijkt hen niet aan. Het betekent dat je als ouders terecht komt in een kluwen van hoop en wanhoop, van verbijstering. Hoe is het mogelijk dat een kind dat er zó gaaf uitziet, soms haast engelachtig, zich toch zó volkomen anders, zó oninvoelbaar gedraagt?

Autisme iets nader bekeken

Eerder werd al gesteld dat de contactstoornis bij autistische kinderen het sterkste in het oog springt. Het lijkt net of deze kinderen de ander niet als mens herkennen. Ze bekijken en betasten mensen alsof het voorwerpen zijn, op een mechanische wijze. Omdat autistische kinderen niet reageren op de menselijke stem wordt vaak aanvankelijk gedacht dat het kind doof is. Ook de spraak blijft uit, en komt bij een aantal kinderen helemaal niet tot stand.

Opvallend is soms de grote belangstelling voor specifieke – vaak technische – voorwerpen: hijskranen, meterkasten, lichtknopjes. Ook komt veel zgn. 'stereotyp' gedrag voor, d.w.z.: het gedrag wordt eindeloos her-

DOOR
H. ALGRA
DEN HELDER

haald (tollen met een bord, tikken met een touwtje of met de vingers tegen voorwerpen).

Autistische kinderen maken, om de omgeving te verkennen, veel gebruik van de zgn. nabijheidszintuigen: likken of ruiken aan voorwerpen of het urenlang betasten van een boekje.

Het scala van afwijkende gedragingen is nog veel groter. Geconstateerd kan worden dat – hoewel er vooral bij jonge kinderen vaak uiterlijk geen enkele afwijking opvalt – het gedragsbeeld duidelijk anders is dan van andere kinderen. De belangstelling van autistische kinderen richt zich vooral op dingen. Gevoelsmatig, menselijk contact lijkt iets te zijn wat het autistische kind niet weet te vertalen.

Eigen wereld

Autistische kinderen leven heel sterk in een eigen wereld. De indruk bestaat dat ze niet in staat zijn om tot een overzicht van de wereld te komen. Daarom proberen ze een eigen territorium te creëren. In die eigen leefsituatie mag niets veranderen, omdat het beeld van de omgeving, dat ze moeizaam hebben opgebouwd, dan ontregeld is. Iedere verandering wordt als bedreigend ervaren. Zo kan het verplaatsen van het bed een ingreep zijn die tot maandenlange slaapstoornissen aanleiding geeft. Ook bij 'normale' kinderen kennen we deze angsten, die vooral ontstaan in een leeftijd dat het 'ik' van het kind zich ontwikkelt rond de 2 à 3 jaar). Juist daarom heeft de peuter behoefte aan zekerheid. Deze behoefte is echter tijdelijk, en nooit zo dramatisch als bij autistische kinderen.

Autisme en intelligentie

Een wijdverbreid misverstand is dat autistische kinderen per definitie zeer intelligent zouden zijn. Misschien wordt dit misverstand in de hand gewerkt door hun vaak gave uiterlijk. Ook valt bij sommige autistische kinderen op dat er dingen zijn die ze heel goed kunnen, beter dan hun leeftijdgenoten. Bekend is de grote vaardigheid in het maken van puzzels en het gedetailleerd tekenen van technische instrumenten. De literatuur, vooral vanuit de Verenigde Staten, heeft zich dan ook gretig gestort op verhalen over autistische kinderen, die later tot hoge intellectuele prestaties wisten te komen.

De werkelijkheid is helaas anders. Veel autistische kinderen functioneren op hetzelfde nivo als zwakzinnige mensen, ondanks de zeer intensieve trainingen en therapieën die werden toegepast. Sommige onderzoekers gaan ervan uit dat slechts 1 op de 5 autistische kinderen een redelijke mate van intelligentie bezit. Slechts 2 tot 3% zou later enigszins zelfstandig kunnen functioneren; immers ook de contactstoornis belemmert in sterke mate het zelfstandig kunnen functioneren.

Het onderscheid tussen autistische kinderen en verstandelijk gehandicapten is overigens moeilijk, omdat zwakzinnige mensen soms ook ernstige contactstoornissen hebben en dezelfde opvallende gedragingen kunnen vertonen als autistische mensen.

De oorzaak

In de inleiding werd als geschreven dat de wetenschappers het onderling oneens zijn wat betreft de oorzaak van het autisme. Zo nu en dan worden er ongenueanceerde wetenschappelijke stokpaardjes bereden, die dan tevens de pers weten te halen.

Eén van de theorieën die steeds weer voor het voetlicht worden gehaald is dat de oorzaak van het autisme gezocht zou moeten worden in het falen van de ouders. Enkele maanden geleden werd deze visie nog eens gepropageerd voor de televisie. De ouders van autistische kinderen zouden hun kind (al dan niet onbewust) niet hebben geaksepteerd of op het kritieke moment onvoldoende liefde hebben gegeven. Ik acht deze gedachtengang volstrekt onjuist; de discussie hierover valt echter buiten het bestek van dit blad.

Ten dele in het verlengde van voornoemde theorie ligt de zgn. „knuffeltherapie”, die eveneens enkele maanden geleden breed werd uitgemeten in de media. Wel dient hierbij te worden opgemerkt dat men er bij deze theorie niet per definitie de oorzaak

van het autisme bij de ouders legt: het zou ook zo kunnen zijn dat autistische kinderen veel extra aandacht nodig hebben, het autistische „schild” moet als het ware worden doorbroken.

Een heel andere gedachte is dat er bij autistische kinderen sprake is van een organische stoornis, een hersenbeschadiging. Hoewel de specifieke stoornis (nog?) niet is vastgesteld, doet veel gedrag van autistische kinderen denken aan dat van kinderen met (andere?) hersenbeschadigingen. Ook het gegeven dat de handicap zich al op zeer jonge leeftijd openbaart geeft aanleiding tot de hypothese dat het beeld niet uit opvoedingsfactoren verklaard kan worden.

De schuldvraag

Juist omdat in de media (en b.v. encyclopedieën) nog steeds mensen naar voren worden gehaald die autisme menen te kunnen verklaren uit de houding van de ouders is bekendheid met dit beeld noodzakelijk.

Er bestaan opvoedingsfactoren die een negatieve invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen, en terecht besteden medische en sociale wetenschappen hier aandacht aan. Deze aandacht is echter ten onrechte als met de beschuldigende vinger gemakshalve direkt in de richting van de ouders wordt gewezen. En deze aandacht wordt tot terreur als een afwijking – waarvan de oorzaak geenszins vaststaat of zelfs in een andere richting wijst – in de schoenen van de ouders wordt geschoven.

Emotioneel

Met het voorgaande kom ik meer op het terrein van dit blad. Over zwakzinnige mensen is al veel gepubliceerd, het beeld is ook in de pastorale hulpverlening bekend. Het autistische syndroom is – ondanks alle publikaties – nog betrekkelijk onbekend. Wat het aantal autistische kinderen betreft is dit begrijpelijk, qua ernst van de handicap echter ten onrechte.

Autistische kinderen leggen een bijzonder zware druk op het gezin. In de eerste plaats is dit in een emotionele druk: naast alle onzekerheid en tijd die ouders nodig hebben om de handicap van hun kind te verwerken worden zij ook nog gekonfronteerd met het feit dat het kind hen niet als zijn ouders herkent. Het lacht niet tegen zijn moeder, maar wel tegen de lamp. „Het is alsof je een pop een schone luier om doet, alsof je een lappenpop in je armen hebt”. Het kind is afwezig, maar tegelijkertijd nadrukkelijk aanwezig: het gezin wordt gekonfronteerd met veel prakti-

sche opvoedingsproblemen (omgaan met een kind dat plotseling, oninvoelbare angsten kent, dat hele nachten klaarwakker is, dat weigert te eten). Daarnaast hebben de ouders te maken met de eigen twijfels en de vooroordelen uit de samenleving. „Dat kind ziet er normaal uit, wat zou ermee zijn gebeurd? Ik heb op de televisie gezien...” En... als je dan een boek hebt gelezen waarin een autistisch kind uiteindelijk normaal bleek te kunnen functioneren... doe jij het dan niet goed omdat jouw kind niet vooruit gaat?

Ouders moeten in zo'n wereld wel erg veel kracht ontvangen om de moed niet op te geven...

Onze handen zijn te kort

In de opvoeding van autistische kinderen ervaren we maar al te zeer de gebrokenheid van deze wereld. Opvoeders worden geplaatst in een situatie waarin een medemens nauwelijks bereikt kan worden. Dat gevoel, elkaar niet te kunnen bereiken, is één van de zwaarste beproevingen voor de mens. Onze handen zijn te kort. Soms kunnen we ze alleen maar vouwen.

Maar eens – op de nieuwe aarde – zal die onbereikbaarheid niet meer bestaan. Dan is alles nieuw!

Nederlandstalige kerkdiensten in het buitenland

Protestantse kerkdiensten in de Nederlandse, soms in de Duitse taal, worden op tal van plaatsen in uw vakantieggebied gehouden.

Vooraf informatie inwinnen is natuurlijk erg belangrijk. anders loopt u de kans dat u zondags tevergeefs zoekt en de kerk pas vindt als de dienst is beëindigd.

Deze opgave is natuurlijk lang niet compleet. Bedenk voorts dat mede-christenen zeer verheugd zijn als u hun vaak kleine kerkjes in het buitenland met een bezoek vereert.

Zoals gebruikelijk beginnen we met de diensten uitgaande van de Prot. geestelijke verzorging in de militaire dienst.

West-Duitsland:

Seedorf-Zeven (tussen Hamburg en Bremen): Kerkzaal Prot. Mil. Clubhuis – Iedere zondag, aanvang 10.00 uur.

Hohne-Bergen (Luneburgerheide): Kerkzaal P.M.C. – Iedere zondag, aanvang 10.00 uur.

Stolzenau a.d. Weser: Kerkzaal Kath. Mil. Tehuis – Iedere zondag, aanvang 9.30 uur.

Bramsche bij Osnabruck: Kerkgebouw a.d. Mainstr. 4 te Bramsche – Iedere zondag, aanvang 10.30 uur.

Blomberg (Lippe Detmold): Kerkzaal P.M.C. Nederlandstrasse – Iedere zondag, aanvang 9.30 uur.

Schöppingen (Münsterland): Kerkzaal P.M.C. Dusseldorferstrasse – Iedere zondag, aanvang 10.00 uur.

Rheindalen (München-Gladbach): Kerkzaal P.M.C. – Iedere zondag, aanvang 10.00 uur.

Protestantse kerkdiensten:

Frankfurt: Iedere eerste zondag van de maand om 10.00 uur in de Unterkirche, Comeniusstraat 37.

Stuttgart: Iedere 2e en 4e zondag van de maand om 10.30 uur in de Alte Evang. Kirche, Amstetterstr. te Stuttgart-Hedelfingen.

München: Iedere 3e zondag van de maand om 11.00 uur in de Ev. Reform. Kirche, Reisingersr. 11.

Berlijn: Iedere 2e zondag van de maand in het Hendrik Kremerhaus, Limonstr. 26.

Mannheim: Iedere zondag om 10.30 uur in de grote zaal van het gemeindehaus achter de moderne kerk in G 4 onder de luifel.

Herne-(Wanne Eickel): Iedere eerste zondag van de maand om 14.45 uur in het gemeindecentrum van de Christus-kerke, Hauptstr. 245c.

Hamm: Iedere eerste zondag van de maand om 18.15 uur in het Luthercentrum naast de Lutherkerk, Martin Lutherstr. 27.

Münster: Iedere 2e en 4e zondag van de maand om 10.30 uur in het Jochen-Klepperhaus, Hohenzollernring.

Keulen: Iedere 1e en 3e zondag van de maand om 10.00 uur in de Trinitatiskirche, Filzgraben.

Bonn: Iedere laatste zondag van de maand om 10.00 uur in de Nachfolge-Christi kirche, Dietrich-Bonhoeferstr., Bonn-Beuel.

Dusseldorf: Iedere 2e zondag van de maand om 10.30 uur in de Kapelle „Zum Guten Hirten“, Gustdorferstr. 22, D-dorf-Heerdt.
Duisburg-Ruhrort: Iedere zondag, kerkelijk centrum 10.30 uur, Dr. Hammacherstr. 4-6.

Frankrijk – Eglise Réformée Neerlandaise in de Eglise Luth. de La trinité 172, Boulevard Vincent Auriol Parijs 13me. Métro Place d'Italie. Predikant ds F. de Lange. Tel. 7023621.

De hiervoor genoemde kerkdiensten worden gehouden door zelfstandige plaatselijke Prot. gemeenten.

Er worden echter ook vakantie-kerkdiensten gehouden door Nederlandse predikanten in Duitse Evang. kerken.

Het is dus gewenst hierover plaatselijk te informeren.

In voorgaande jaren werden b.v. diensten gehouden in Attendorn (Sauerland), Fredeburg, Neustadt, Riegenroth, Oberndorf, Dillenburg, Altenstadt.

Aangezien de aanvangsuren nogal verschillen is informatie vooraf dus gewenst.

Oostenrijk – Hier in diverse plaatsen vakantie-kerkdiensten door Nederlandse predikanten, b.v. in Innsbruck, Landeck, Hirschegg, Kitzbühel, Zell am See. Unterhaus/Spital). Ook hier verschillen de aanvangstijden.

Zwitserland – Nederlandstalige diensten: Ned. Evang. Vereniging. Zelfstandige plaatselijke Prot. Kerken:

Aargau. Basel, Bern, Davos, Ticino Zug/Luzern, Zuerich.

Voor nadere informatie: bij de predikant drs H. J. Niemeijer, 5266 Wölfsinswil Ringmatt 298. Tel. 064-671380.

Interlaken: Evang. Schlosskirche, 18.00 uur.

Voorts ook hier in diverse plaatsen vakantie-kerkdiensten door Nederlandse predikanten, b.v. in: Spiez, Meiringen, Engelberg, Frutigen, Brig (Wallis). Champéry-Aigle. Visp (Wallis, Sion (Wallis), Martigny Beatenberg en Wengen.

Verschillende aanvangstijden; vooraf dus informatie inwinnen.

Lugano, (Tessin) Ascona Tenero, Muraloto Locarno, Geneve en Lausanne.

Spanje – Camping „El delfin verde“, Torroella de Montgri Costa Brava.

Benidorm in Edificio Cervantes aan de Avenida Europa. Aanvang 10.00 uur.

Italië – Gardone en Bardolino.

Zelfstandige plaatselijke kerken met diensten in het Duits en Nederlands: te Di Ispra Varese o.a. te Biandronno en Caldana.

Nadere informatie bij de pastors: Legrand Via Cairoli 1 21024 Biandronno, tel. 0332/766163 en Pastor Schirmacher via iV Novembre 12, 21034 Caldana, tel. 0332/700371.

Luxemburg – Larochette, Clervaux, Esch-sur-Sure en Echternach.

In de plaats Luxemburg is een prot. Nederlandse gemeente. Kerkdiensten om 10.30 uur in Pensionnat Ste. Sophie en 35 Av. Gaston Diderich.

Nadere inlichtingen bij ds P. K. Pilon, 218 rue de Trèves, Luxemburg-Cents. Tel. 436326.

België – Deurne (Antwerpen, Evangelisch Centrum, Eeklo) O.-Vlaanderen).

Eisden-Limburg, Gent, Gent-Noord en Marksum (Antwerpen).

Maastricht (Zuid Limburg)

Ned. Geref. Kerk – Iedere zondag om 9.30 en 17.00 uur in de Waalse Kerk. Pieterstr. 6, ten Z.O. van het Vrijthof.

Nadere inlichtingen bij ds J. Smit. Tel. 043-615409.

Nogmaals: er wordt veel aan het eigen initiatief over gelaten.

Ga dus vooraf te rade bij plaatselijke VVV's voor nadere informatie.

Deze opgave is weer een service van het COGMA (Contact Orgaan Gereformeerde Militairen en Alleenstaanden) – een samenwerkingsverband tussen Ned. Geref. en Chr. Geref. Kerken.

Boekbespreking

Horst Krüger,

Het gehavende huis.

(Een jeugd in Berlijn)

Uitgeverij Kok, Kampen. 1985

De oorspronkelijke titel van dit boek was: Das zerbrochene Haus – Eine Jugend in Deutschland. De eerste uitgave dateert uit 1966. De vertaling van dit boek is nu uitgegeven bij Kok in de serie Onvoltooid Verleden Tijd. Immers het verleden kan niet en mag niet als afgedaan worden beschouwd, is nooit een gepasseerd station; wat geweest is kan opnieuw werkelijkheid worden, als wij niet waakzaam zijn.

Koos van Weringh schreef een korte inleiding op dit boek. Hij noemt het een uiterst belangwekkend boek en na het boek gelezen te hebben, kan ik dat helemaal met hem eens zijn.

Wie is Horst Krüger? In de oorlog is hij korporaal bij de Wehrmacht. In de laatste oorlogsdagen, als het Derde Rijk op instorten staat, bevindt hij zich in de buurt van het Dortmund-Eemskanaal. Hier is hij getuige van de executie van Herman Suhren, zijn vriend, een westfaalse jongen, die zich had teruggetrokken van zijn post en als deserteur betrapt, ter plekke zonder vorm van proces wordt neergeschoten. Krüger schrijft dan: Dit was voor mij het uur, dat ik ontwaakte. dat ik uit een verdoving wakker schrok na vier jaar soldaat zijn. Dat ik bij mijzelf zei: het is afgelopen. het is voorbij, geen dag langer blijf je bij dit volk. Ik wil geen Duitser meer zijn. Ik wil dit volk verlaten. Ik loop over. En hij voegt de daad bij het woord en loopt met een kameraad over naar de Amerikanen.

Dezelfde Krüger woont in de zestiger jaren in Frankfurt het Auschwitz-proces bij als verslaggever. Hij beschrijft zijn gevoelens in het laatste hoofdstuk van dit boek. Hij gaat zich afvragen wat hij gedaan zou hebben, indien hij als Duits soldaat dienst had moeten doen in een vernietigingskamp, zou hij ooit de moed hebben gehad een grens te trekken? Met andere woorden: wat zou ik als individu gedaan hebben? Hij wil zich de vraag stellen, in hoeverre er in de dertiger jaren sprake is geweest van **individueel** falen. En daarom wil hij het spoor terug vinden naar de jaren dertig, toen hij in Berlijn woonde en er als 14-jarige jongen in 1933 getuige van was, dat Hitler de macht overnam. Hij keert terug naar de buurt in Berlijn, Eichkamp, waar hij zijn jeugd doorbracht. Een nette buurt, waar veel ambtenaren woonden, wier leven werd gekenmerkt door een grote regelmaat. Ook zijn ouders beschrijft hij. Hij typeert ze als arge-loze mensen, die er niet over piekerden om lid te worden van de Nazi Partij en **zonder** wie de Nazi's toch nooit hun misdadig werk hadden kunnen doen. In felle bewoordingen striemt hij de kleinburgerlijke sfeer in de wijk, waarin hij opgroeide. Onbarmhartig stelt hij een mentaliteit aan de kaak, die leidde tot een morele acceptatie van het Nazi-regiem.

Deze felheid, deze poging om met het verleden in het reine te komen, doet af en toe de vraag rijzen, of hij wel helemaal eerlijk is in zijn oordeel over de mensen in „Eichkamp“, die hij beschrijft. Was er dan alléén maar kleinburgerlijke angst en aanpassing,

Administratie

Administratie-adres:

Postbus 84.
3956 ZS Leersum
Tel. 03434-54288

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen: uitsluitend bij de administratie.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen.

Opzeggen uiterlijk tot 15 nov.

Abonnementenprijs:

f 47,— per jaar of f 25,— per halfjaar.

Voor studenten f 38,— p. jaar.

Buitenland f 55,— per jaar of f 70,— per luchtpost.

Gironr. 404945 t.n.v.

Geref. Persver. Opbouw,

Brabantlaan 122

2101 SK Heemstede

Tel. 023-285825

Advertentieprijs:

40 ct. per mm.

familieberichten 35 ct p. mm.

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen“

Nooitgedacht 3

3701 AL Zeist

Tel. 03404-22452

alléén maar de voor hem verstikkende sfeer van een nette buurt? Als hij tien jaar later bij een nieuwe druk van zijn boek een nawoord schrijft, geeft hij dat ook min of meer toe. Als het gaat om zijn ouders, zegt hij, dat hetgeen hij over hen schreef, soms grensde aan liefdeloosheid, aan onrecht. Soms was ik te vergroevend, té simplificerend bezig, zegt hij dan. Hetzelfde geldt naar mijn oordeel over de rol van de kerk in zijn jeugderinneringen. Hij schrijft daar hard en cynisch over. Met name in het hoofdstuk, waarin hij de zelfmoord van zijn zuster beschrijft. Na haar zelfmoordpoging leeft het meisje nog enkele weken en met ingehouden bitterheid beschrijft hij de pogingen van zijn moeder om haar dochter tenminste als goed katholiek te laten sterven.

Maar ook met deze kanttekeningen, aarzel ik niet dit boek een waardevolle bijdrage te noemen tot een beter begrip van wat zich indertijd in Duitsland afspeelde. Ook vandaag vragen zich velen nog af, hoe het toch mogelijk was, dat miljoenen fatsoenlijke Duitse burgers, die er in hun persoonlijk leven niet over zouden piekeren hun medemensen enig ernstig kwaad te berokkenen, er toch toe kwamen de leiders van Nazi-Duitsland toe te juichen, of zoals de mensen in de Berlijnse wijk, die Krüger beschrijft, in elk geval hen accepteerden en er verder het zwijgen toe deden. Hét antwoord staat natuurlijk ook niet in dit boek. Voor degenen echter, die deze brandende vraag, niet zonder meer willen laten rusten, is „Het gehavende Huis“ een boek, waaruit veel valt te leren.

G. J. Oonk, Heerenveen

Draag
Uw
steentje
bij
voor
Opbouw

Geef een
adres door
van een
nieuwe
abonnee
– Dochter
– Zoon
– Familielid
– Vriend(in)?

Bouw aan Opbouw

☐ kennismakingsnummers
☐ abonnement

Naam

Adres

Postcode en plaats

Sturen naar: Administratie Opbouw (zonder post-
zegel) Antwoordnummer 38, 3940 ZD Leersum

Redactie ontving

Ds Wouter ten Haaf, Die dood ontbloot; Dagstukke oor die Christelike Toekomstverwachting; 136 blz., zonder prijs-opgaaf; Opbou Publikasies, Postbus 178, Lydenburg 1120, Zuid-Afrika

Man en vrouw in bijbels perspectief, een bijbels-theologische verkenning van de man-vrouw verhouding met het oog op de gemeente.

Uitgave vanwege de Gereformeerde Bond in de Nederlands Hervormde Kerk, samengesteld door een studietoelichting onder leiding van *ds C. den Boer; 215 blz., f 29,75; uitg. J. H. Kok, Kampen.*

G.C. Tromp, Biddend onderweg; Over gebedsvormen en de praktijk van het bidden. 186 blz., f 27,90; uitg. J. N. Voorhoeve, Den Haag.

Woordwerk, jrg. 3, no. 9; adm. Schans 37, 4251 PW Werendam.

Kerknieuws

Ned. Geref. Kerk Hoozeveen

Het postadres der kerk luidt thans: Scriba: H. van Zuthem, postbus 240, 7900 AE Hoozeveen.

DRUKWERK

Keuze uit meer dan
1000
geboorte-
huwelijks- en
gelegenheids-
kaarten

Bij geboorte
en huwelijk
ontvangt u een
felicitatie-
pakket.

**DRUKKERIJ
„STEENBERGEN”**
Nooitgedacht 3 - 3701 AL Zeist
(03404-22452 (sinds 1901))

Aan onze adverteerders

Indien U voor het plaatsen van een advertentie ons een zgn. „print” toezendt, zijn wij genoodzaakt om extra kosten in rekening te brengen voor het maken van een MAT LEESBAAR NEGATIEF. Mocht U ons direct een MAT LEESBAAR NEGATIEF kunnen leveren dan is ons dat zeer welkom en worden er geen extra kosten in rekening gebracht.

De drukker

Ned. Geref. Kerk Hengelo

Met onmiddellijke ingang is de scriba: J. Bosveld, Marskant 76, 7551 BW Hengelo (O.). Telef. 074-918679.

Kerkdiensten in Eindhoven

De komende weken worden een aantal kerkdiensten gecombineerd gehouden met onze Chr. Geref. zuster gemeente.

Deze gecombineerde diensten vinden steeds plaats in het kerkgebouw van de Chr. Geref. Kerk, Schootsestraat 7 te Eindhoven. Op de hierna vermelde dagen of tijden is er dus GEEN KERKDIENST in het gebouw van de Ned. Geref. Kerk.

30 juni: middagdienst

7 juli: middagdienst

14 juli: beide diensten

21 juli: beide diensten

28 juli: beide diensten

4 aug.: middagdienst

11 aug.: middagdienst

Aanvangsuren: 09.30 en 17.00 uur.

God schonk ons een dochter en zusje

Maria Elisabeth

A. J. Eenkhoorn

W. Eenkhoorn-van Dam

Ytje

Roelof

21 juni 1985

Sperwerhof 63. 1742 EC Schagen

TE KOOP OF TE HUUR

GUNSTIG GELEGEN

half vrijstaand herenhuis

Voorzien van c.v. en goed geïsoleerd.

Ind.: Kamer met open haard, woonkeuken, bijkeuken.

1ste verdieping: 3 slaapk., badkamer met bad en toilet;

2de verdieping: overloop. 1 gr. slaapkamer en doka.

Veel berging, garage.

Tegen zeer redelijke prijs; direct te aanvaarden.

Tel. 05406-410 - Haarlo (Borculo)

★ Plaats uw familieberichten in dit blad! ★

Opbouw-uitgaven

„DE PLAATS VAN DE VROUW
IN DE GEMEENTE” tweede druk

Vanwege de aanhoudende vraag naar deze brochure is nu een herdruk verschenen. De prijs is f 4.50 per exemplaar, exclusief verzendkosten. Nieuwe bestellingen worden graag tegemoet gezien via onderstaande antwoordstrook.

De inhoud van bedoelde brochure is als volgt:

- Prof. Dr. D. Holwerda, Discussie-nota inzake vrouwelijke ambtsdragers;
- Ds. G. Janssen, De vrouw en het ambt in de kerk;
- Rev. Don. A. Codling, Vrouwen - ouderlingen?;
- Drs. H. de Jong, De plaats van de vrouw in de gemeente.

Verder zijn bij de administratie nog voorradig:

- Ds. M. R. van den Berg, Jeremia;
- Drs. P. J. van Kampen, Antroposofie.

ANTWOORDKAART

Gaarne ontvang ik:

..... ex. Prof. Dr. D. Holwerda e.a., De plaats van de vrouw in de gemeente, f 4,50.

..... ex. Ds. M. R. van den Berg, Jeremia (Hulp bij bijbelstudie) à f 10,—.

..... ex. Drs. P. J. van Kampen, Antroposofie à f 3,50.

Alle prijzen zijn exclusief portokosten.

De ingevulde bon in een open envelop te zenden naar: Administratie Opbouw, Antwoordnummer 38, 3940 ZD Leersum.

- Advertenties moeten uiterlijk dinsdagmorgen 10.00 uur ter drukkerij zijn.
- Advertenties met een foto of tekening 1 week voor verschijning van dit blad!